VALORIFICAREA UNEI STATUI MONUMENTALE PRIN CONSERVARE ȘI RESTAURARE. STUDIU DE CAZ: STATUIA LUI EMANUIL GOJDU (ORADEA)[1]

SIDONIA PETRONELA OLEA
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Valorificarea patrimoniului național este responsabilitatea fiecăruia dintre noi, indiferent de natura profesiei noastre. Conservarea destinată rezistenței unui bun cultural în timp este o consecință a restaurării științifice, dar și a controlării factorilor fizico-chimici nepropice acestora[2]. Studiul de față este destinat prezentării modului de punere în valoare a unei statui monumentale prin conservare și restaurare, însumând totalitatea etapelor destinate acestui aspect. Nu putem însă să omitem a prezenta înainte de toate, pe scurt, câteva detalii ale celui reprezentat de statuie, și anume a cunoscutului Emanuil Gojdu, un punct de referinţă al identităţii românilor din Ungaria[3].

Asemenea mitropolitului Andrei Șaguna, marele mecena a fost originar din Macedonia, având origini aromâne[4]. Cei din familia Gojdu erau negustori înstăriţi în prima parte a secolului al XVIII-lea, stabiliţi în Mascopole, centru economic din sudul Albaniei[5]. În istoriografia românească apare menţionat faptul că în anul 1606, câteva familii macedo-române se stabilesc în oraşul Miskolc[6], biserica de aici fiind ridicată cu ajutorul donaţiilor macedo-românilor, unul dintre aceştia fiind un strămoş al lui Emanuil Gojdu, Naum Gojdu[7]. De la Miskolc, o parte a familiei Gojdu a trecut dincolo de Dunăre, iar alta s-a stabilit în zona Bihorului, din ramura bihoreană provenind şi Emanuil Gojdu[8].

Născut la data de 9 februarie 1809[9], în Oradea, Emanuil Gojdu urmează şcoala primară ortodoxă românească din Oradea, apoi Gimnaziul Superior Premontori[10]. Studiază apoi la liceul catolic din Eger, aspect care este relatat şi

---

[1] Studiul de față are la bază textul redactat inițial de subsemnata în cadrul colaborării cu Danil Sabău și Valentin Ștefan pentru întocmirea proiectului tehnic de restaurare: *Proiect de conservare și restaurare – Statuia lui Emanoil Gojdu, Oradea*, 2018, 48 pag.
[2] Gemănar, Gomoiu 2019, p. 83.
[3] Berényi 2002, p. 5.
[4] Pușcaș, Lupșa, Ciorbă 2019, p. 22.
[5] Berényi 2002, p. 6.
[6] Berényi 1998, p. 16-20.
[7] Berényi 2002, p. 9.
[8] *Ibidem*, p. 11.
[9] Trecut în matricola botezaților doar Popovici, numele de Gojdu fiind atribuit doar în momentul decesului, 1821, conform Pușcaș, Lupșa, Ciorbă 2019, p. 24.
[10] Berényi 2002, p. 14.

în cererea adresată de Emanuil împăratului Francisc al II-lea pentru obţinerea funcţiei de cenzor la Tipografia din Buda. După absolvirea gimnaziului, îşi continuă studiile la Academia de Drept din Oradea, între 1820-1821, apoi la Academia de Drept din Pojon (Bratislava) 1821-1822, după care urmează studiile la Universitatea din Pesta. În anul 1824, obţine aici diploma de avocat[11].

După desăvârşirea studiilor, E. Gojdu intră ca stagiar în biroul avocatului sârbo-maghiar Vitkovics Mihaly din Budapesta, făcând practică timp de trei ani[12]. De-a lungul vieţii sale, Emanuil intră în contact cu intelectualitatea din Pesta, fiind nelipsit de la întrunirile acestora, ale membrilor coloniei macedoromâne, dar şi ale studenţilor români de aici.

A fost susţinător al unor publicaţii româneşti, sprijinind apariţia tipăriturilor editate la Buda, ajungând colaborator la *Biblioteca românească* şi la *Calendarul lui Niagoie*[13]. După terminarea stagiaturii de avocat, Emanuil Gojdu şi-a deschis propriul birou de avocatură şi de notar cambial în Budapesta, devenind o autoritate juridică recunoscută, fiind unul dintre cei mai respectaţi şi renumiţi avocaţi din capitala statului ungar[14]. Reuşeşte să se afirme şi pe plan politic, debutul având loc în 1848, moment în care ajunge în fruntea intelectualităţii române din Ungaria[15]. Devine prefect al Caraşului şi membru al Casei Magnaţilor, camera superioară a Dietei maghiare[16].

Cercurile literar-culturale ale studenţilor români din Budapesta se învârteau în jurul filantropului Emanuil Gojdu, cel care îi sprijinea. Un exemplu de amintit este faptul că a fost fondator al mai multor şcoli, printre care şi Şcoala de arte şi meserii „Jozsef Ipartanoda”[17], fondată în 1846[18], sau a liceului românesc din Lugoj.

La sfârşitul unei cariere demne de apreciat, fiind jurist, politician şi militant al drepturilor românilor în Imperiul Habsburgic[19], Emanuil Gojdu, fără a avea descendenţi, semnează, în 4 noiembrie 1869, testamentul său, prin care averea sa era donată în vederea punerii bazelor unei fundaţii care îi va purta numele, idee care va prinde contur la moartea acestuia (3 februarie) în 1870[20].

---

[11] *Ibidem*, p. 14.
[12] Lupaş 1940, p. 693.
[13] Berényi 2002, p. 17.
[14] *Ibidem*, p. 24.
[15] *Ibidem*, p. 36.
[16] *Ibidem*, p. 57.
[17] Berényi 1990, p. 130.
[18] Sigmirean 1997, p. 166.
[19] https://provinciacrisana.wordpress.com/2017/09/06/statuia-lui-emanuil-gojdu-oradea-provincia-crisana/, accesat la 24.02.2018.
[20] Berényi 2002, p. 107.

Rolul fundaţiei[21] a fost de a acorda burse tinerilor români ortodocşi pentru efectuarea studiilor, funcţionând din 1870 până în anul 1952.

În memoria personalităţii marcante a lui Emanuil Gojdu, au fost realizate diferite busturi, portrete ș.a.m.d, numele său rămânând în conștiința comunității în diverse moduri. În Piaţa Unirii din Oradea i s-a ridicat o statuie din calcar. Inaugurată în 1988, aceasta reușește să impresioneze publicul privitor atât prin dimensiunile sale, cât și prin simplitatea care îi dă însă un aer impunător. Proiectul de reabilitare al Pieții Unirii din Oradea, demarat în anul 2015, a făcut posibil demersul pentru restaurarea acestui monument.

Statuia realizată de sculptorul Mircea Ștefănescu[22] este din calcar de tip Viştea, rocă sedimentară aflată în componenţa geologică a dealurilor din împrejurimile județului Cluj. Materialul litic este de culoare albă, cu iridescențe crem, foarte rezistent la eroziunea cauzată de atacul micro-climatic, având bune proprietăţi mecanice[23].

Opera artistului este una tipică, realizată în *ronde-bosse*, care îl înfățișează pe Emanuil Gojdu în poziție verticală. Compoziția petrografică este creată de sculptor la scară mărită, fiind o statuie colosală, iar modelul este reprezentat pedestru. Sculptura reprezintă persoana lui Emanuil Gojdu în poziţie *contrapposto,* cu piciorul stâng poziţionat înainte, mâna dreaptă ridicată la piept, în mâna stângă are o hârtie, un act, artistul încercând să îi reflecte astfel profesia de avocat. Îmbrăcămintea în care este reprezentat nu este extrem de detaliată, singurul lucru care iese în evidenţă privitorului fiind mantoul de pe spatele personajului, element care are rolul de a-i reda un echilibru static statuii, dar şi de a conferi o atitudine impunătoare personajului. Figura fizionomică a lui Emanuil Gojdu este redată ca fiind una sobră, reflectând astfel seriozitatea (mult mai accentuată decât în alte reprezentări ale avocatului: picturi, sculpturi/busturi) de care a dat dovadă în timpul vieţii cât şi prestanţa care a avut-o. Rigiditatea privirii nu face altceva decât să inspire verticalitate, atribuită şi de către dimensiunea/statura statuii[24]. Realizată simplist de către autor, statuia este cioplită din trei blocuri de calcar, dimensiunile fiind apreciabile[25].

Demararea proiectului de conservare și restaurare a statuii, în martie 2018, a inclus atât realizarea planului de propuneri de restaurare, cât și desfășurarea etapelor restaurării.

---

[21] Sigmirean 1995, p. 302-309.

[22] Sculptor născut în Oradea (19.08.1929), elev al liceului care poartă numele distinsului avocat, desăvârșindu-se studiind arta plastică, realizează o serie de sculpturi cu tematica timpurilor sale, excelând în sculptura de modelaj, cioplind însă și în piatră și lemn (Pușcaș, Lupșa, Ciorbă 2019, p. 6).

[23] http://www.piatradevistea.ro/piatra.html, accesat în 25.02.2018.

[24] Sabău, Olea, Ștefan 2018, p. 10.

[25] Fiecare dintre cele trei blocuri depășește 1,50 m.

În vederea realizării proiectării lucrărilor de restaurare s-a vizat efectuarea, la începutul lunii martie 2018, a unor sondaje menite să elucideze cele mai bune soluții necesare conservării active, precum și pentru diagnosticarea materialului litic din care este realizat bunul cultural. Tot în această etapă, au fost prelevate probele necesare analizelor biologice și mineralogice (petrografice), realizate în colaborare cu un laborator specializat[26].

Expunerea unui bun cultural într-un mediu natural, fără posibilitatea de a-i asigura o conservare preventivă, favorizează apariția unor degradări specifice artefactelor, monumentelor și componentelor artistice care nu pot fi protejate în special de factorii micro-climatici. Acest aspect a dus, în cazul statuii lui Emanuil Gojdu, la apariția unor degradări specifice materialului petrografic din care este realizată. Conform sondajelor, materialul suport prezenta o stare de conservare relativ bună, având porțiuni afectate în special în extremitățile expuse (zona superioară a bustului și părțile inferioare ale piedestalului și ale picioarelor).

Principala problemă în cazul statuii lui Emanuil Gojdu a reprezentat-o atacul biologic și crustele aderente pe suprafața pietrei[27]. Pe lângă acestea, pe porțiuni mici ale suportului, s-au identificat: dezagregarea pietrei, exfolieri, gonflări, clivaje, solziri, fisuri, microfisuri, desprinderi de material litic sau mortar pe bază de ciment, utilizat în mod neadecvat.

Asemenea unor numeroase alte cazuri, la zona de contact a pietrei s-a identificat, după cum am spus, biodeteriorarea, prezentă prin zone cromatic vizibile de origine microbiologică și cruste[28]. Conform analizelor biologice, s-a constatat existența unor procese biologice active ale suportului bunului cultural, descoperindu-se o specie de mușchi (*Tortula muralis*) și două specii de licheni (*Caloplaca sp*. și *Lecanora muralis*).

Etapele de conservare activă au fost hotărâte în urma testelor preliminare; astfel, s-au propus următoarele faze ale lucrării: preconsolidarea, biocidarea (aplicată în două etape), consolidarea, curățarea, relipirea zonelor desprinse, reîntregirea volumetrică, retuș cromatic și hidrofobizare. În rândurile următoare se vor sintetiza etapele urmate în procesul de restaurare, conform ordinii aplicării operațiunilor.

S-a luat decizia unei preconsolidări incipiente, imperios necesare, realizată prin impregnarea unei substanțe speciale pe bază de ester etilic al acidului silicic. Preconsolidarea s-a aplicat pe porțiunile fragile ale suportului, cum este cazul zonelor în care materialul era pulverulent sau se risca pierderea lui, în cazul intervenției active (în zonele gonflate sau unde existau solziri ori material

[26] Prin colaborarea cu dna. dr. ing. Magdalena Banu (Expert MCC studii, investigații, cercetare – monumente istorice); vezi Banu 2018 (raport din dosarul proiectului, nepublicat).
[27] Cruste negre, licheni atrofiați, cruste de praf cimentat.
[28] Gomoiu, Cojoc, Rahira 2014, p. 10-11.

dezagregat). Aceeași substanță, utilizată fără diluție s-a aplicat în cazul fisurilor și microfisurilor prin injectare.

Biodegradarea pietrei este un fenomen foarte des întâlnit. De cele mai multe ori, prezenţa unor astfel de micro-organisme aflate în interacţiune cu roca declanşează atât procese fizice (abraziuni mecanice, fracturări sau dislocări ale materialului litic), cât şi procese chimice (modificarea naturii mineralogice a stratului suport)[29].

În acest caz, la sugestia biologului, s-a aplicat o soluție pe bază de sare cuaternară de amoniu[30], utilizată pentru eliminarea biodeteriogenilor. Acest tratament a fost aplicat în două etape, prin pensulare și pulverizare. O primă etapă a avut loc înaintea curățării atacului biologic pregnant, pentru facilitarea îndepărtării sale, acțiunea substanței biocide vizând stoparea dezvoltării fungilor pe suprafața litică. Biocidarea urma a fi repetată înaintea procesului de hidrofobizare, cu rol de prevenție.

O etapă importantă în procesul conservării active îl reprezintă curățarea. În acest caz, curățarea s-a realizat în mai multe etape, existând porțiuni unde, spre exemplu, crustele negre au fost foarte aderente, precum erau și lichenii atrofiați pătrunși în porii calcarului. Astfel, s-a realizat o curățare mecanică (prin utilizarea spatulelor de plastic, de lemn, a bisturiului și a periilor medii și moi) și chimică (prin utilizarea pastei pe bază de florură de amoniu sau a compreselor cu carbonat de amoniu ori acid tricarboxilic diluat în apă demineralizată, procese repetate până la îndepărtarea crustelor aderente). Curățarea chimică a fost coroborată cu o curățare fizico-mecanică prin uzitarea aparatului de curățat cu aburi. În anumite zone, unde crustele au persistat, s-a apelat și la o curățare fizico-mecanică prin *gommage*, utilizându-se pulbere de sticlă de granulometrie fină (0,09-0,25 mm), prin folosirea unui pistol de micro-sablat.

Odată curățată suprafața petrografică, aceasta este pregătită pentru următoarele etape de tratament. Întregul suport al bunului cultural a fost consolidat prin pulverizare, urmând să rămână în repaus până la acționarea produsului[31].

În urma curăţării statuii, au putut fi identificate deteriorări ale acesteia care nu erau foarte vizibile în timpul analizelor vizuale preliminare. Astfel, mai multe fragmente ale statuii au fost uşor desprinse datorită fisurilor de adâncime şi relipite în urma curăţirii lor. Lipirea s-a realizat cu răşină poliesterică bicomponentă după desprăfuirea atentă a fragmentelor desprinse. Trebuie specificat faptul că statuia a prezentat porțiuni care dispuneau de tasele. Acestea

[29] Olteanu 2015, p. 43-45.

[30] Clorură de alchildimetil benziloamoniu (conform Fișei Tehnice a produsului utilizat).

[31] Trebuie specificat faptul că viteza de reacție a substanței chimice aplicate depinde de factorii micro-climatici ai perioadei respective. În cazul de față, au fost necesare 14 zile pentru a putea reinterveni asupra materialului litic.

erau lipite cu mortar necorespunzător. S-a luat decizia desprinderii cu grijă a fragmentelor lipite, curățarea acestora și relipirea lor cu mortar mineral pentru piatră, de culoare albă. În urma lipirii, surplusul de rășină sau adeziv mineral este înlăturat, urmând ca trecerea între suportul litic şi piesa lipită să fie tivită în timpul reîntregirii volumetrice, cu acelaşi mortar special de restaurare de culoarea şi granulometria pietrei din care este realizată piesa.

Reîntregirea volumetrică, cu scopul de a completa zonele lacunare din materialul lapidar, se realizează atât din motive estetice, cât şi din motive de ordin funcţional. S-a utilizat doar mortar special de restaurare, de culoare şi granulometrie potrivită calcarului din care este realizată statuia. Mortarul a fost aplicat cu instrumente specifice acestui proces, mistrii de mici dimensiuni şi lansete/cuțite de pictură flexibile, iar ulterior, după ce materialul a intrat în procesul de uscare, a fost prelucrat prin finisare pentru a dobândi textura pietrei completate. Cele mai multe completări au fost realizate atât în zona superioară a capului, cât și în porțiunea feței, aici existând cele mai multe lacune ale materialului litic. Completări cu mortar de restaurare au mai fost aplicate şi în cazul plombărilor neadecvate cu ciment (care a fost înlăturat în prealabil în momentul curăţării).

O altă etapă, extrem de importantă, este retușul cromatic. Pentru integrarea cromatică este necesară aplicarea unei compoziţii de mortar de modelare cu oxizi naturali, de o consistenţă mai lichidă, în funcție de cromatica materialului suport. Se aplică prin pensulare asupra chiturilor existente, în urma unei probe de culoare realizată preliminar. După ce materialul intră în proces de uscare, surplusul se înlătură cu o pensulă uscată. Retușul cromatic s-a realizat astfel încât completările să nu fie deranjante, însă să fie vizibile la o analiză atentă a statuii, conform normelor și eticii de conservare și restaurare[32]. În cazul de faţă integrarea cromatică a avut un dublu scop şi anume, pe lângă cele amintite anterior, şi astuparea micilor solziri insesizabile, prin egalizarea din punct de vedere estetic a suprafeţei litice, acolo unde era cazul.

Cele trei fragmente ale statuii au fost îmbinate în toamna anului 2019[33], îmbinările au fost tivite cu mortar special de restaurare, făcându-se trecerea între moloanele de piatră, aplicându-se apoi tratamentul final de hidrofobizare. Tratamentul final s-a aplicat prin pulverizare, după montare, pe suportul petrografic total uscat, utilizându-se un xiloxan dizolvat în benzen, difuzat astfel încât să greseze porii pietrei, fără a-i închide, astfel creând o suprafață permisivă din interior spre exterior, nu și în sens invers. Tratamentul are rol de protecție împotriva absorbției apei pluviale sau apei vaporizate din atmosferă.

[32] Brandi 1996, p. 105.
[33] Lucrări realizate sub atenta supraveghere a specialistului restaurator Valentin Ștefan.

Cele trei tratamente chimice, consolidarea, biocidarea și hidrofobizarea, se recomandă a fi repetate la intervale de minim trei și maxim cinci ani, pentru o trăinicie în condiții optime a suportului petrografic.

Valorisation of a Monumental Statue through Restoration and Preservation. Case Study: the Statue of Emanuil Gojdu (Oradea)

ABSTRACT

This study has the purpose of presenting, in a concise manner, the valorisation of a monumental statue through restoration and preservation. The statue is a representation of the distinguished Emanuil Godju, lawyer/solicitor of great value, who by his actions succeeded to help his people when he was alive but also in his death. His statue, which was carved by sculptor Mircea Ștefănescu, is the object of a restoration project initiated two years ago and finalised in the fall of 2019, by putting back the sculptural composition. In the following pages, will be presented the restoration process of the petrographic cultural asset, to let the reading public know the importance of restoration, in terms of endurance for heritage works. Although in Romania, preservation and restoration is a field that is only now developing, especially in regards to the petrographic material (compared to other European countries), it has grown widely during the last 20 years.

List of illustrations

Fig. 1 - Bust of the statue (before restoration)
Fig. 2 - Application of treatment against biological attack
Fig. 3 - Stages of cleaning
Fig. 4 (a-b) - Gluing loose parts
Fig. 5 - Volumetric replenishment (ear detail)
Fig. 6 - Volumetric replenishment (chin detail)
Fig. 7 - Work steps
Fig. 8 - Bust of the statue during the works
Fig. 9 - **a**. The statue in the original location; **b**. The inauguration of the statue (2019)[34]

[34] https://www.crisana.ro/stiri/eveniment-1/la-exact-100-de-ani-de-la-inaugurarea-primei-scoli-romanesti-din-oradea-statuia-lui-emanuil-gojdu-reinaugurata-171283.html, accesat în 01.10.2019.

Fig. 1- Bustul statuii (înainte de restaurare)

Fig. 2 - Aplicarea tratamentului împotriva atacului biologic

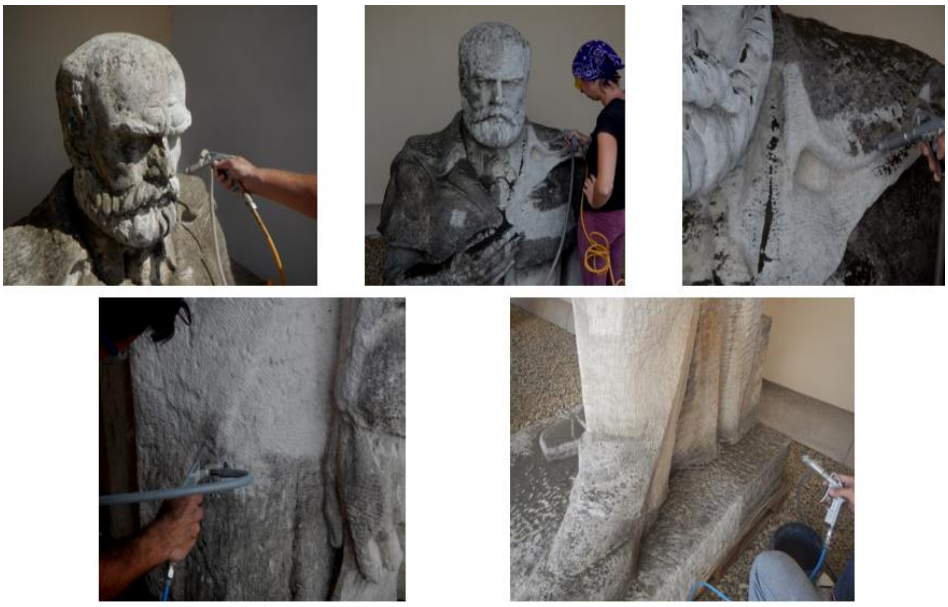

Fig. 3 - Etape ale curățării

a.

b.

Fig. 4 (a-b) - Relipirea pieselor desprise

Fig. 5 - Reîntregire volumetrică (detaliu ureche)

Fig. 6 - Reîntregire volumetrică (detaliu barbă)

Fig. 7 - Etape de lucru

Fig. 8 - Bustul statuii în timpul lucrărilor

Fig. 9 - a. Statuia în amplasamentul inițial. **b**. Inaugurarea statuii (2019)[35]

[35] https://www.crisana.ro/stiri/eveniment-1/la-exact-100-de-ani-de-la-inaugurarea-primei-scoli-romanesti-din-oradea-statuia-lui-emanuil-gojdu-reinaugurata-171283.html, accesat în 01.10.2019.

Abrevieri bibliografice

Banu 2018 - Magdalena Banu, *Studiu privind piatra și factorii de biodegradare (analize chimice, mineralogice și biologice)*. *Statuia Emanuil Gojdu, Oradea,* 2018

Berényi 1990 - Maria Berényi, *Aspecte naţional-culturale din istoricul românilor din Ungaria (1785-1918),* Budapesta, 1990

Berényi 1998 - Maria Berényi, „Colonia macedoromână din Miskolc şi familia Şaguna", în *Simpozion,* Giula, 1998, p. 15-34

Berényi 2002 - Maria Berényi, *Viaţa şi activitatea lui Emanuil Gojdu, 1802-1870,* Giula, 2002

Brandi 1996 - Cesare Brandi, *Teoria restaurării*, București, 1996

Gemănar, Gomoiu 2019 - Ionel Gemănar, Ioana Gomoiu, „Eficiența în timp a consolidanților aplicați pe suprafețe litice", în *Caietele Restaurării*, I, 8, 2019, p. 80-93

Gomoiu, Cojoc, Rahira 2014 - Ioana Gomoiu, Roxana Cojoc, Florentina Claudia Rahira, „Biodeteriorarea pietrei", în *Caietele Restaurării*, 2014, p. 8-18

Lupaș 1940 - Ioan Lupaș, *Emanuil Gozsdu. 1802-1870. Originea și opera sa*, București, 1940

Olteanu 2015 - Iulian Olteanu, *Piatra în patrimoniul românesc - Degradări specifice şi tratamente adecvate*, București, 2015

Pușcaș, Lupșa, Ciorbă 2019 - Cristina Liana Pușcaș, Angela Lupșa, Ioan Ciorbă, *Emanuil Gojdu (1802-1870) – avocat, mecena românilor ardeleni*, Oradea, 2019

Sabău, Olea, Ștefan 2018 - Danil Sabău, Sidonia P. Olea, Valentin Ștefan, *Proiect conservare și restaurare - Statuia lui Emanoil Gojdu, Oradea. Cod. BH-III-m-B-01239*, 2018

Sigmirean 1995 - Cornel Sigmirean, "Église et école. Le role des fundations ecclésiastiques dans la formation de l'élite intelectuelle roumaine a l' époque moderne", în *Etnicity and Religion in Central and Eastern Europe,* Edited by: Maria Crăciun, Ovidiu Ghitta, Cluj -Napoca, 1995, p. 302-312

Sigmirean 1997 - Cornel Sigmirean, „Studenți români la Politehnica din Budapesta (1871-1919)", în *Revista Bistriţei*, X-XI, 1997, p. 165-190

Cuvinte-cheie: material litic, degradări, consolidare, avocat român, proiect de restaurare
Keywords: lithic material, degradation, consolidation, Romanian lawyer, restauration project